

67-72-76/1
19.06.17р.

ВІДГУК

на дисертацію Грень Наталії Михайлівни «Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертації. Сутність права полягає в регулюванні суспільних відносин, в досягненні на нормативній основі такої стабільної організованості суспільства, при якій реалізуються демократія, економічна свобода, свобода особистості тощо. Вище призначення права - забезпечувати, гарантувати в нормативному порядку свободи людини і громадянина, стверджувати справедливість, створювати оптимальні умови для переважного дії в соціумі позитивних економічних, соціальних і духовних чинників, виключаючи свавілля із суспільного життя. В процесі розбудови правової держави, одним з її найбільш важливих критеріїв є створення чесної, прозорої та ефективної судової влади. Наразі назріла суттєва необхідність докорінних змін судової системи та реформування окремих її інститутів. Питання справедливого судочинства є пріоритетним для правової держави, а проблеми реалізації цього права є однією з найскладніших та найбільш дискусійних у теорії держави і права. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у сфері реформування судової системи, у теорії та практиці юриспруденції немає однозначного розуміння сутності права людини на справедливий суд, змісту її характеристик як юридичної категорії, особливостей реалізації цього права. Також можемо говорити про існування розбіжності між значущістю, широким ужитком зазначених понять та ступенем їх наукового осмислення, що зумовлює потребу в дослідженні питань про справедливе правосуддя.

Поряд з цим, особливу актуалізацію проблема реалізації права людини на справедливий суд набуває у світлі вітчизняних політико-правових процесів. Зараз в Україні почали активно обговорювати питання подальшого

конституційного та судового реформування, вкрай важливим є не лише аналіз та запозичення позитивного досвіду державотворення зарубіжних країн щодо побудови судової системи, насамперед звертається увага на ті напрацювання вітчизняної правової теорії та практики, які вже маємо за часи формування вітчизняної правової системи та інституалізації державної влади.

Доктрина гуманізму та демократизму вимагає від органів державної влади, в тому числі судових, втілення правових принципів людиноцентризму. Інститут медіації є ефективним способом вирішення правових конфліктів за допомогою медіатора безпосередньо самими учасниками конфлікту. Така форма реалізації права на справедливий суд є проявом найвищого рівня справедливості та імплементує найкращі буттєві надбання людства як-то співпраця, партнерство, консенсусність, рівність. Тому аналіз такого соціального та політичного явища як присудова медіація є актуальною та нагальною проблемою для наукових та практичних сфер юридичної науки.

В межах України ця проблема не дістала належного теоретичного опрацювання, окремі питання у роботах інших авторів розглядалися фрагментарно (зазвичай в межах галузевого законодавства), в наслідок чого відсутній або недостатньо розроблений системний підхід до її наукового вирішення.

Актуальність дисертаційної роботи підтверджується і тим, що вона виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Національною академією правових наук України 03.03.2016 р., а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права».

Вищевикладене дає підстави вважати тему дисертаційного дослідження Грень Н.М. актуальною і такою, що відповідає сьгоднішнім потребам правової науки.

Належна ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечуються, *по-перше*, плідним використанням низки загальнонавчаних і спеціальних методів пізнання; *по-друге*, рівнем узагальнення теоретичних висновків і поглядів, викладених у вітчизняній та зарубіжній літературі, правових концепціях і відповідних програмах; *по-третє*, ретельним вивченням джерел позитивного права; *по-четверте*, репрезентативними даними опитувань, що проводились автором та статистичними даними у сфері стану реалізації права людини на справедливий суд в Україні; *по-п'яте*, належною апробацією результатів дослідження і їх оприлюдненням, відповідно до встановлених в Україні вимог, до такого виду робіт.

Аналіз дисертації свідчить, що на всіх етапах дослідження використовувався широкий спектр таких філософських, загальнонаукових та спеціальнонаукових методів пізнання: діалектичний; феноменологічний; герменевтичний; системний; структурний; синергетичний; історичний; абстрагування; юридико-статистичний; історико-правовий; юридико-догматичний; порівняльний; метод правового моделювання; юридико-лінгвістичний та інші.

Позитивним у роботі є й те, що в процесі дослідження дисертантом проаналізований зміст численних нормативно-правових актів, монографічних досліджень, підручників, спеціальної правової літератури, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, у яких досліджувалися питання судової реформи, права людини на справедливий суд та сутності медіації. Загалом 321 джерел з яких 27 іноземних, в тому числі велика кількість рішень Європейського суду з прав людини та нормативні акти, що регулюють процедуру присудової медіації таких країн як Австрія, Боснія та Герцеговина, Греція, Німеччина, Латвія, Литва, Польща, Хорватії, Швейцарія та інших.

Структура і зміст роботи свідчать, що дослідження спрямоване на обґрунтування концептуальних засад реалізації права людини на

справедливий суд шляхом процедури присудової медіації, а також визначення її принципів, ознак, особливостей проведення та правового статусу учасників.

Таким чином, достовірність отриманих даних і обґрунтовано сформульованих пропозицій визначається правильно обраним методологічним підходом до проведеного дослідження, всебічним використанням емпіричного матеріалу, підтверджується результатами апробації на 7 науково-практичних та наукових конференціях, семінарах, а також у 8 наукових статтях.

Вищевказане дає підстави стверджувати, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації мають достатню міру обґрунтованості та достовірності.

Зміст автореферату дисертації є ідентичним основним положенням, сформульованим в дисертації.

Наукова новизна і практична значущість одержаних результатів обумовлена своєчасною постановкою проблеми, дослідженням нових ідей та вирішення проблем реалізації права на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації, намаганням сприяти удосконаленню теретичної юриспруденції та нормативного матеріалу, що регламентує зазначену сферу.

Дисертантом сформульовано концептуально нові наукові положення та висновки, що мають важливе теоретичне і практичне значення, зокрема: здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз процедури присудової медіації як способу реалізації права на справедливий суд, сформовано дефініцію присудової медіації; розмежовано сфери застосування присудової медіації – класичну та розширену, встановлено особливості проведення присудової медіації в кожній з них; визначено відповідність процедури присудової медіації міжнародним стандартам реалізації права на справедливий суд, що відображені у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; здійснено системний науковий аналіз переваг присудової медіації як ефективної процедури реалізації права на

справедливий суд; виокремлено етапи проведення присудової медіації: підготовчий, переговорний і завершальний та охарактеризовано їх зміст.

Також є низка наукових положень, які в дисертації Н. Грень були удосконалені, з-поміж них наступні: наукову доктрину щодо сутності та елементів права на справедливий суд; наявні теоретичні підходи до розуміння правової природи присудової медіації через визначення її як найвищого ступеня справедливого рішення, оскільки воно вважається прийнятним для самими учасників конфлікту та нівелює чи усуває первинну причину конфлікту; класифікацію видів медіації за низкою критеріїв; підходи до виокремлення принципів медіації, серед яких добровільність, конфіденційність, доступність, рівність, диспозитивність, нейтральність та неупередженість медіатора; розуміння прав, обов'язків та відповідальності медіатора та учасників процедури присудової медіації; ознаки медіації; правове регулювання присудової медіації в Україні шляхом прийняття спеціального нормативного акта та інші.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони, можуть бути використані: у науково-дослідній сфері — для подальшого визначення і вирішення проблем побудови системи органів судової влади; у правотворчості — для вдосконалення чинного законодавства та при прийнятті спеціального нормативного акту про медіацію; у сфері правозастосування — для вдосконалення діяльності органів державної влади при застосуванні медіаційних процедур та альтернативних способів врегулювання конфлікту; у навчальному процесі — при викладанні дисциплін «Теорія держави і права», «Історія держави і права», «Філософія права», інших предметів та під час підготовки відповідних підручників, робочих навчальних програм, навчально-методичних програм, а також під час здійснення підготовки працівників судової системи.

Позитивні положення дисертації.

1. Цілком обґрунтованим методологічна позиція автора, про те що вітчизняне правосуддя має трансформуватися через подолання негативного,

антидемократичного досвіду адміністративно-командної системи, де суди виступають карально-репресивним засобом подолання проблем правопорушень. Країни з розвиненою демократією давно усвідомили хибність такого шляху та неефективність суто карального реагування (с. 13 дис.). Отож прийнятним є те, що дослідниця аналізує проблему в її комплексності та буде новітню модель присудової медіації не як абстрактного правового явища, а як засобу подолання негативних сучасних правових проблем.

2. Позитивним є й те, що Н. Грень аналізує право людини на справедливий суд не тільки як правове, але й як соціологічне, політичне, конфліктологічне, економічне явище, розуміючи що різні суспільні чинники впливають на особливості її реалізації в конкретно-історичних умовах.

3. Слід погодитися із твердженням автора про те, що право кожного на справедливий суд виражає правову природу процесуальних відносин. Це право не може мати соціальної загрози, оскільки не може бути перешкодою для досягнення таких цілей, як захист прав і законних інтересів інших осіб або тим паче захист таких суспільних благ, як основи конституційного ладу, моральність, безпека й оборона держави. (с. 32). Також достовірною є позиція, про те, що від функціонування права на справедливий суд залежить система права загалом, тому що це є гарантією захисту всіх інших прав, це право є втіленням всіх морально-ціннісних надбань людства, оскільки правовий принцип передбачає пріоритет загальнолюдських цінностей справедливості, рівності та свободи (ст. 63).

4. Позитивно можна оцінити підхід автора до проблеми визначення принципів медіації, які вона самостійно сформулює абсорбуючи нормативні положення низки європейських країн, які імплементували присудовому медіацію у процесуальну сферу держави (пит. 2.1.) .

5. Відкриттям для юриспруденції є аналіз відповідність процедури присудової медіації міжнародним стандартам реалізації права на справедливий суд, де авторка узгоджує принципи присудової медіації з такими елементами як право доступу до суду; публічний судовий розгляд,

справедлива судова процедура; незалежність суду від органів публічної влади, від інших органів у межах судової системи і від учасників судового процесу та безсторонність суду; розумний строк судового розгляду.

6. Особливу наукову цінність містить підрозділ 4.1 «Удосконалення правового регулювання процедури присудової медіації в Україні», де аналізуються чинні нормативні акти різних галузей права та робиться аналіз про можливість впровадження присудової медіації в процесуальне законодавство, також проведено скуппульозний аналіз проектів законодавчих актів про медіацію, пропонується удосконалення до них.

Імпонує і той факт, що дослідження є політично виваженим, всі позиції є аргументовані. Автор висвітлює радикально-протилежні позиції проте чітко мотивує владу та аргументує прийнятність чи несприйняття раніше висвітлених наукових позицій.

Зауваження і дискусійні положення. Між тим, не всі авторські тези, твердження і міркування сприймаються як логічний підсумок спостережень, що на достатньому рівні обґрунтовані з теоретичних позицій, здобутків юридичної практики і аналізу нормативного матеріалу. Деякі з них потребують додаткових роз'яснень і уточнень з огляду на сучасний стан та перспективи розвитку правової теорії. У зв'язку з цим, є необхідність зупинитися на певних недоліках і прорахунках дослідження, висунути ряд зауважень критичного характеру, виділити дискусійні положення.

1. Розглядаючи реалізацію права на справедливий суд в теоретичному аспекті (розділ I), автор обійшла своєю увагою аналіз виконання рішень суду як комплексної складової досліджуваного права. На нашу думку ця проблематика є особливо актуальною в сучасній Україні, оскільки саме не виконання або неналежне виконання рішень суду спричиняє значні проблеми в судовій процедурі і є найбільш поширеним негативним явищем сучасної правової реальності, на що неодноразово акцентували увагу міжнародні фахові інституції.

2. Автором на ст. 99-100 дис. досліджується відповідність присудової медіації принципу доступу до суду і робиться висновок, що обов'язковість процедури проведення медіації перед зверненням до суду, що передбачено в національному законодавстві деяких країн, в цілому не суперечить такому елементу досліджуваного права, як доступ до суду. Вважаємо таку позицію не цілком аргументованою, оскільки створення додаткових умов є прямою перепорою права особи на первинний розгляд справи саме в суді.

3. Серед переваг медіації перед судовим процесом автор вказує фінансову доступність (ст. 115-117 дис). Проте автор не зважає на те, що послуги професійного медіатора також не проводяться на благодійній основі і потребують матеріальних витрат з боку учасників процесу при цьому ніхто не може гарантувати позитивного вирішення конфлікту. Тому таку перевагу вважаємо доволі сумнівною.

4. Вбачається певне розширення сфери дослідження, так на ст. 169-170 дисертації Наталія Михайлівна Грень аналізує Господарський процесуальний кодекс України в аспекті можливості впровадження медіації, проте задекларована тема вказує на реалізацію права тільки людини на справедливий суд, а не всіх суб'єктів права відповідно.

5. Автор досліджує медіацію загалом та присудову медіацію як її вид, однак слід було додатково проаналізувати такий вид медіації як передсудова (досудова) медіація та провести порівняння між ними. Це, на думку рецензента, внесло б певні уточнення у розуміння проблематики.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Наведені зауваження не перешкоджають позитивному ставленню до

виконаної Грень Н.В. дисертації, а здійснений здобувачем творчий пошук заслуговує на повагу і безумовну підтримку.

Рецензована дисертація містить раніше не захищені наукові положення та отримані особисто автором нові науково обґрунтовані результати у сфері правової науки, які у сукупності розв'язують важливу науково-прикладну проблему. Дисертація має відповідну наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку права і законодавства. Результати дослідження можуть бути використані у законотворчій діяльності, а також у науково-дослідній роботі та навчальному процесі.

Положення дисертації знайшли належне відображення в опублікованих дисертантом наукових статтях (15 позицій). Її зміст і дослідницькі результати, у встановленому вимогами обсязі, містяться в авторефераті дисертації.

Наведене дозволяє визнати дисертацію «Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження» завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата наук та вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор — Грень Наталія Михайлівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія правових і політичних учень.

ОФЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Бисага Юрій Михайлович,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства юридичного факультету

